

Zeeburgerdorp, kinderen poseren in 1927 voor het was-hok. Het 'tijdelijk tehuis voor gezinnen' telde 56 kleine huisjes die in 1926 werden opgeleverd en in 1944 werden afgebroken. STADS-ARCHIEF AMSTERDAM

Amsterdam worstelt sinds jaar en dag met de opvang van onaangepaste stadsgenoten. In 1926 werd Zeeburgerdorp geopend, een jaar later gevolgd door Asterdorp. In de jaren vijftig verhuisden 'onmaatschappelijke' gezinnen naar twee aparte wijkjes in Geuzenveld en Sloterveer. En sinds vorig jaar staan aan de rand van de Houthaven vijf zogenoemde Skaeve Huse. De stad zoekt naar nieuwe antwoorden op een oud probleem.

TEXST: Joesje Lakmaker

Van Asterdorp tot Skaeve Huse

Fatsoenlijke woningen voor asociale burenen

Aan de rand van de Houthaven, onderaan de Spaarndammerdijk, staan vijf kleine huisjes, die er op het eerste oog uitzien als kleine 'geschakelde bungalows', in het jargon van de recreatiewereld. De huisjes zijn containerwoningen van Chinese makelij, maar op een aantrekkelijke manier bedekt met natuursteen, materiaal dat ook geluid dempt. Sinds eind 2007 wonen hier vijf alleenstaande mannen, mannen die blijvend overlast veroorzaakten voor hun omgeving en in een woonbuurt niet meer te plaatsen zijn. In de verte zien ze een gebouw van vrolijke witte blokken met gekleurde kozijnen, een studentenhuus, ook gemaakt van containers. Halverwege de open ruimte tussen de twee woonlocaties wijst een bordje naar Strand West, een stadsstrand aan het IJ.

Het wooncomplex in de Spaarndammerbuurt is een project van de Algemene Woningbouwvereniging (AWV), woonstichting de Keij en HVO-Querido, de Amsterdamse instelling voor maatschappelijke opvang en geestelijke gezondheidszorg. De woningbouwcorporaties stellen de woningen uitsluitend beschikbaar voor alleenstaanden – mannen in de praktijk – die in eerdere opvanghuizen niet te handhaven waren, maar wel voor zichzelf kunnen zorgen. De vijf eenpersoonshuisjes zijn onderdeel van een landelijk project naar Deens voorbeeld: Skaeve Huse (spreek uit: skeeve hoese). Skaev betekent in het Deens, onder andere: 'net even iets anders'. Oftewel: Aparte huizen voor mensen die overal elders buiten de boot vallen. De woningen zijn zeer klein: zo'n dertig vierkante meter met douche en wc. De ligging, op een groot terrein met een beheerder aan de rand van de stad, past in het Deense model.

In juni 2007 kwam de eerste bewoner, nu wonen er vijf mannen, die elkaar niet in de weg zitten, zo lijkt de uitkomst van een eerste evaluatie. Medewerkers van HVO-Querido hebben veel en intensief overleg gevoerd met de omwonenden. Er is nog altijd een overleggroep met buurtbewoners, maar de aanvankelijke weerstand – het woord 'containerwoningen' riep geen prettig beeld op – lijkt verdwenen.

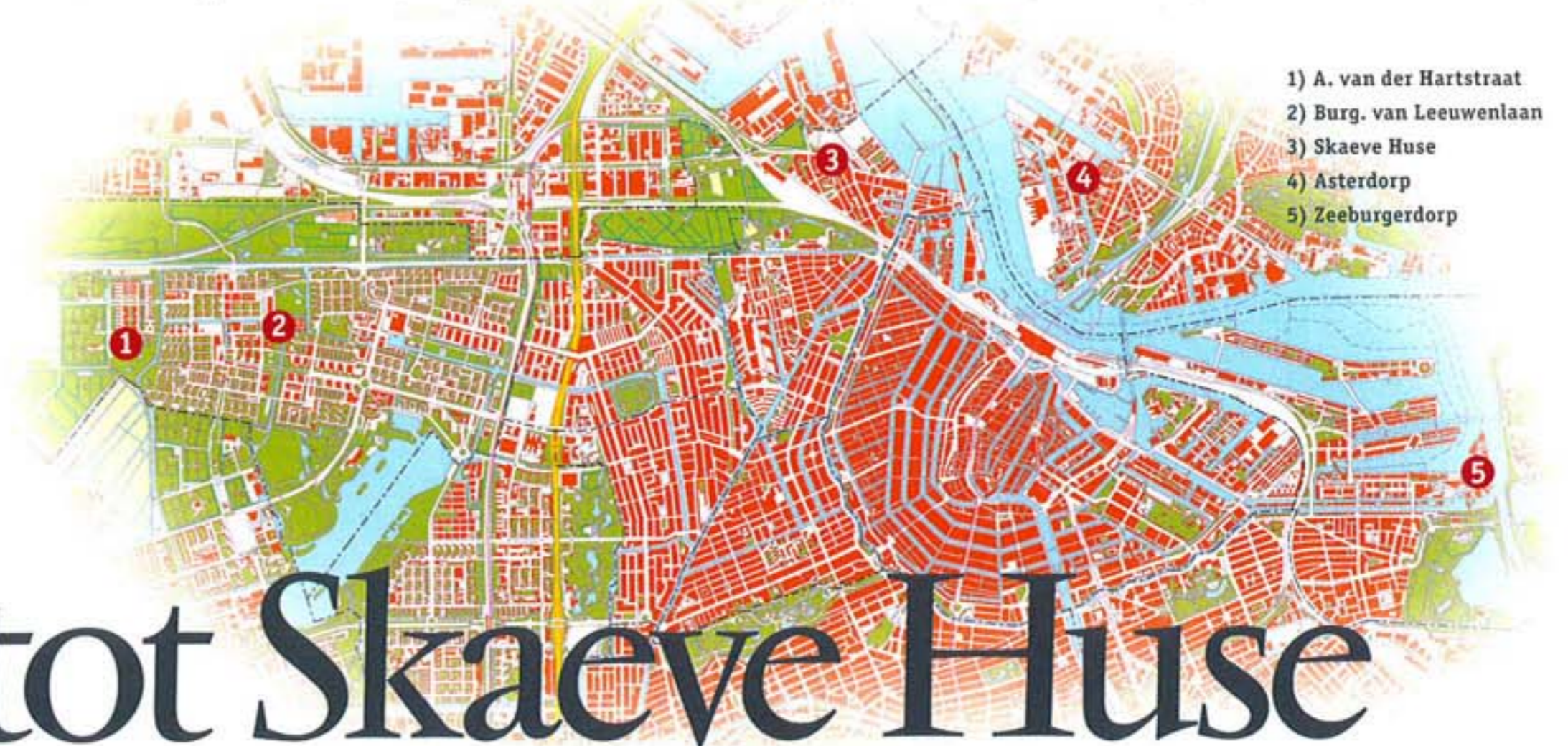
Bang voor vernielingen

De voorgeschiedenis van de Skaeve Huse gaat ver terug. In Amsterdam, in andere grote steden en op het platteland. Suzanna Jansen

beschrijft in haar boek *Het pauperparadijs. Een familiegeschiedenis* hoe al in het begin van de negentiende eeuw in het Drentse Veenhuizen een kolonie werd opgericht voor bedelaars en wezen door een adellijke kolonel, Johannes van den Bosch. Hij noemde zijn instelling de Maatschappij voor Weldadigheid. Zo'n honderd jaar later zette de Amsterdamse gemeentelijke woningdienst, opnieuw met de beste bedoelingen, twee woonwijken op voor zogenaamde 'ontoe-laatbare' gezinnen. In 1926 werd het Zeeburgerdorp geopend en in 1927 Asterdorp in Noord. Ook toen lagen de wooncomplexen aan de rand van de stad, geïsoleerd; om Asterdorp stond zelfs een muur. Toen de plannen voor Asterdorp bekend werden, kwam er fel protest van bedrijfseigenaren uit de omgeving. In een brief aan de gemeente vroegen ze af te zien van de 'bouw van een kolonie voor minder gewenste elementen'; ze waren bang voor vernielingen en vreesden voor de veiligheid van hun vrouwelijk personeel.

De sociaal-democratische wethouders en vooral de directeur van de gemeentelijke woningdienst, Arie Keppler, waren ervan overtuigd dat de gezinnen het wonen moesten leren. Generaties lang leven in krotten, zo was de gedachte, had ertoe geleid dat deze mensen niet wisten hoe ze een huis moesten bewonen. Als de gezinnen dat eenmaal onder de knie hadden, zou doorstroming naar normale huizen de volgende stap zijn. Een woningopzichteres inspecteerde het beddengoed en probeerde de mensen te leren dat gezelligheid binnenshuis hoort en niet op straat. Beide wooncomplexen werden geen succes. Tussen de gezinnen ontstonden in de kleine, gehorige, dicht op elkaar gelegen huizen veel burenruzies, doorstroming naar gewone gemeentewoningen vond nauwelijks plaats en er was, vooral in Asterdorp, permanent grote leegstand.

Een van de akeligste gevolgen van het wonen in aparte wijken voor 'asociale' was de stigmatisering die de bewoners ondervonden. De oud-bewoners van Asterdorp die in 1991 voor *Ons Amsterdam* werden geïnterviewd, wilden niet voor niets anoniem blijven. Suzanna Jansen schrijft in *Het Pauperparadijs* – zij heeft het over het Floradorp in Amsterdam-Noord in diezelfde periode – hoe haar grootmoeder de kinderen op het hart drukte om altijd te zeggen dat ze afkomstig waren uit een straat die net buiten de beruchte wijk lag. Bij sollicitaties of bij een verkering; mensen uit een 'asociale' wijk

Asterdorp, 1934. De wijk herbergde tussen 1927 en 1940 circa 130 onaangepaste gezinnen. Aanvankelijk had de buurt slechts één toegangspoort. STADSARCHIEF AMSTERDAM

Abraham van der Hartstraat, 1959 basketbalveld in het wijkje voor 'onmaatschappelijke' gezinnen in Geuzenveld. STADSARCHIEF AMSTERDAM

werden (en worden) een leven lang hardhandig met de neus gedrukt op hun minderwaardige plek van herkomst.

Een wel heel specifieke invulling van de term 'ontoelaatbaren' was het gebruik van het makkelijk afsluitbare Asterdorp door de Duitse bezetters in het voorjaar van 1942 voor het opsluiten van joden. De oorspronkelijke bewoners hadden de wijk verlaten en het complex was enige tijd bewoond geweest door Rotterdamse gezinnen die na het bombardement op de stad hun huis kwijt waren geraakt. Eerst werden Duitse joden, voornamelijk uit Hilversum, bijeengebracht in dit 'Klein Westerbork' zoals Asterdorp werd genoemd. Na hun deportatie kwamen er zo'n 200 Nederlandse joden. Ook zij waren slechts op doortocht.

Ontredderde gezinnen

De analyses waarom de 'maatschappelijke schipbreukelingen' - een iets vriendelijker term dan ontoelaatbaar - in zo'n toestand konden raken, veranderden in de loop der jaren. De arts Arie Querido, zelf betrokken bij deze 'woonschool', schreef in 1933 een studie over de bewoners van Zeeburgerdorp. Hierin schetste hij als eerste de complexe samenhang van armoede, psychische problemen en soms slaving, die kan leiden tot de ontreddering van een gezin. Daarmee verwierp hij de eenvoudige en optimistische verklaring dat mensen het wonen eenvoudig moesten leren. In een terugblik op zijn leven in *Vrij Nederland* van 6 december 1980, zegt hij: "De grote fout was dat die 'onmaatschappelijke' gezinnen daar werden geconcentreerd. Het was een cumulatie van problemen, die juist verdund zouden moeten worden. Mensen kwamen er nooit meer vandaan, omdat er geen andere oplossing was."

Na de oorlog kwam het accent, ook bij de bestrijding van 'onmaatschappelijkheid', vooral te liggen op de wederopbouw van het

gezin. Psychologische aandacht en beïnvloeding kwamen in zwang, maatschappelijk werk kreeg een eigen ministerie; sociale zorg werd professioneel. Ondanks de mislukking van Asterdorp en Zeeburg, bleef de idee van de woonscholen bestaan. In de jaren vijftig werden in de nieuwe tuinsteden Geuzenveld en Sloterveer twee wijkjes bestemd voor 'onmaatschappelijke' gezinnen aan de toenmalige rand van de stad. Omwonenden vertelden verhalen die soms wel, soms niet op waarheid berustten. De 'asocialen', onbekend met het gebruik van een badcel, stortten er hun kolenvoorraad in, in plaats van in het daarvoor bestemde kolenhok. Een jongetje in Geuzenveld zag af en toe het paard van de schillenboer zijn hoofd uit het keukenraam steken. Dat het hele experiment een mislukking was, bleek al uit een enquête van 1957 onder de bewoners, omwonenden en de hulpinstellingen. En toch bleef de buurt zo'n veertig jaar in vrijwel dezelfde samenstelling bestaan.

De geschiedenis van de Burgemeester van Leeuwenlaan, een straat uit het wijkje in Sloterveer is een voorbeeld van Querido's stelling dat het geïsoleerd bij elkaar plaatsen van probleemgezinnen averechts werkt voor de bewoners zelf.

Hier woonde de familie Tokkie. Ze werden het symbool van de meest gevreesde burens en als zodanig de nachtmerrie van elke hulpinstelling die zich bezighoudt met geschikte opvangplekken. Niet zozeer vanwege de familie in kwestie, maar omdat een spandoek met de tekst **GEEN TOKKIES IN DEZE BUURT!!** op elke inspraakbijeenkomst van boze buurtbewoners wordt ontrolt en de leus in spreekkoor aangeheven.

Het verhaal van de Tokkies is ook de geschiedenis van de verschillende vormen van hulpverlening aan mensen met afwijkend gedrag van 1955 tot het eind van de twintigste eeuw. Tot het midden van de jaren zestig bemoeiden zich allerlei hulpverleners met de ge-

in de Burgemeester van Leeuwenlaan. Later werden dat opbouwwerkers, met meer oog voor de maatschappelijke achtergrond van de bewoners, hun behoeften aan werk, buurtactiviteiten en speelgelegenheden voor de kinderen. De woningnood werd intussen niet minder en mogelijkheden om te verhuizen waren er amper. Vanaf de jaren tachtig ging het mes in de hulpverlening; het club- en buurt-huiswerk werd vrijwel wegbezuinigd. De werkloosheid nam toe. Met de negen overgebleven gezinnen in de Burgemeester van Leeuwenlaan hield niemand zich meer bezig; alleen de woningbouwcorporaties en de politie kenden de buurt, wisten van de diepgaande vetes en van het wapenbezit onder de families. In augustus 2003 bracht een brand door een molotovcocktail in de Burgemeester van Leeuwenlaan Hanna Tokkie, haar man Gerrie Ruijngaart en hun volwassen kinderen in de volle aandacht. Geweldige media-aandacht volgde, de Tokkies groeiden in hun rol en kregen later zelfs een hit met hun nummer *Verre kerst*.

Van incident naar incident

Jaap Fransman, directeur van HVO-Querido noemt het optreden van politici - van incident naar incident hollend met in hun kielzog de media - het belangrijkste obstakel voor fatsoenlijk opvangbeleid. "Mensen in buurten waar een opvanghuis of wooncomplex geplaatst wordt, zijn meestal niet zo onwillig," zegt hij. "De grootste boosheid gaat over 'de politiek' die hen slecht informeert: vergeten inspraakprocedures, wethouders die beloven naar hun bezwaren te komen luisteren en dat vervolgens niet doen. Het werkelijk aantal probleemgevallen blijft al jaren constant, maar in de hijgerige media neemt het altijd toe."

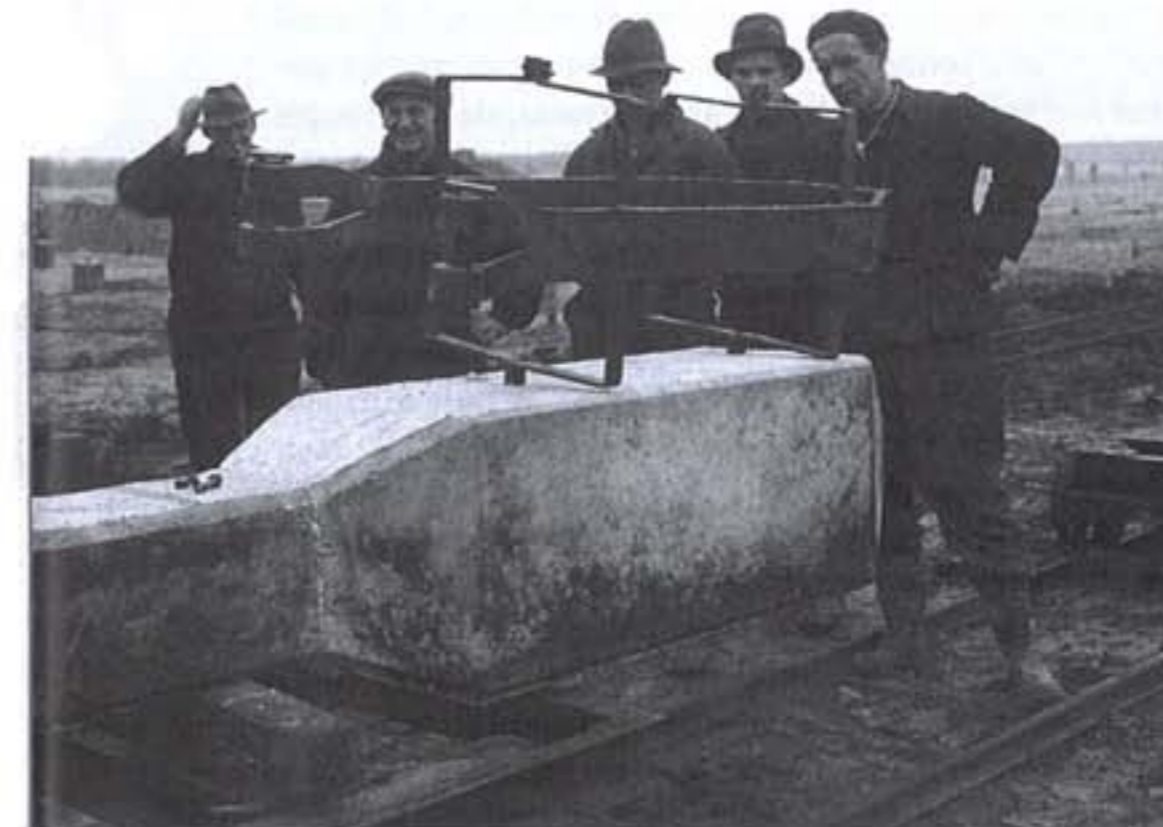
Hij signaleert een slingerbeweging in de aanpak van probleem-

gedrag, zoals ook het verhaal van de Tokkies laat zien. Na de bevoogdende benadering in de jaren vijftig en zestig volgde een periode van grote tolerantie. Het paste in een tijd waarin de oorzaak van 'onaangepastheid' uitsluitend in de maatschappelijke ongelijkheid werd gezocht. "Te grote tolerantie vaak," zegt Fransman. Psychiatrische patiënten mochten, moesten als het even kon, uit de inrichting worden ontslagen en een plek krijgen in de gewone wereld, niet altijd tot hun geluk en dat van omwonenden. Veel van hen vereenzaamden of gingen zwerven. "Soms deden opvangexperimenten voor dak- en thuislozen het in die tijd overigens heel aardig," vertelt hij. "Je had in die jaren verschillende pensions. In pension 't Hekeltje op het Hekelveld woonden zo'n 60 mensen tegen betaling bij elkaar onder leiding van de niet-professionele zorgverlener, de pensionhouder. Een groot aantal bewoners had serieuze psychische problemen, maar er stond één pot met medicijnen voor iedereen en men leefde redelijk vredig met en naast elkaar."

De slinger slaat nu weer uit naar een hardere lijn. Fransman noemt als voorbeelden de enorme stijging van gedwongen opnames in de psychiatrie en de plannen voor het Wallengebied die meer zero tolerance uitstralen dan ooit tevoren. Huisuitzettingen nemen toe, er ligt een kabinetsplan *Actieplan Overlast en Verloedering* waarbij burgemeesters 'doorzettingsmacht' krijgen. Als gezinnen of instanties niet willen meewerken aan hulpverlening, kan de burgemeester hen daartoe dwingen. Op 25 maart 2008 meldde *De Telegraaf* dat het stadsdeel Slotervaart enkele tientallen overlast veroorzakende huishoudens in de wijk Overtoomse Veld de buurt uit gaat zetten. De wethouder verklaarde hiermee een statement af te geven in de wijk; welke gevolgen haar statement heeft voor de omliggende buurten, is niet duidelijk.

Maatschappelijke schipbreukelingen verhuisden in 1926 naar Zeeburgerdorp

Sloterveer, 1953. Bij de bouw van Sloterveer werd tussen de Burgemeester Van Leeuwenlaan en A.A.H. Struijckenkade een apart wijkje voor 'onmaatschappelijke' gezinnen gepland. STADSARCHIEF AMSTERDAM

Skaeve Huse, juni 2007. Een nieuwsgierige buurtbewoonster gluurt naar binnen bij een van de vijf woningen voor onaangepaste alleenstaanden.

EVERT ELZINGA / ANP

Burgemeester Van Leeuwenlaan, januari 2004. De familie Tokkie haalde in de zomer van 2003 het nieuws omdat een burenrुzie uitdraaide op een uitslaande brand. Voor de kerst moest het gezin gedwongen verhuizen, maar in januari was alles nog steeds bij het oude. De tuin deed dienst als scooter-werkplaats. GERARD WESSEL / HOLLANDE HOOGTE

Zeeburgerdorp, 1941, kinderen zitten samen met hun verzorgers aan het middagmaal. STADSARCHIEF AMSTERDAM

Bedrijfseigenaren tegen 'een kolonie voor minder gewenste elementen'

Toch is er - volgens Jaap Fransman - in de hulpverlening geen sprake van een simpel terug-naar-af. Nieuwe ontwikkelingen ondersteunen zijn stelling. Zo wordt de laatste jaren veel gedaan aan preventie - niet meer zoals vroeger door een wirwar van naast en soms tegen elkaar in werkende instellingen - maar in gezamenlijk overleg. HVO-Querido heeft vanaf 2005 in samenwerking met elf Amsterdamse woningcorporaties en instellingen voor maatschappelijke dienstverlening de methode Eropaf ontwikkeld. Omdat inmiddels overduidelijk is dat achter olopende huurschulden vaak psychosociale en of verslavingsproblemen schuilgaan, komen hulpverleners in een vroeg stadium op huisbezoek. Met schuldhulpverlening en maatschappelijke begeleiding wordt geprobeerd uitzetting te voorkomen.

Het Skaeve Huse-project is een voorbeeld van een nieuwe aanpak van ernstige probleemveroorzakers. Het project is alleen bedoeld voor alleenstaanden uit vrees voor stigmatisering van kinderen in aparte woonwijken. Het experiment in de Spaarnedammerbuurt verloopt tot nu toe goed. Jeroen Singelenberg, waarnemend directeur van de Stichting Experimenten Volkshuisvesting (SEV), legt uit waarom gekozen is voor het Deense project. "Deze mannen werden altijd opgejaagd van de ene plek naar de andere. Nu krijgen ze rust in een eigen huis en ruimte om zich heen." Er zijn plannen voor een tweede wooncomplex in Amsterdam naast een aantal andere plaatsen in het land. "Het wonen zelf is de therapie," zegt Singelenberg, "maar we hebben niet te veel illusies over terugkeer naar een gewone omgeving."

Wat gebeurt er met mensen als het ook in een Skaeve Huse-woning niet gaat? Singelenberg: "Dan blijven er nog twee mogelijkheden: een psychiatrische inrichting of de gevangenis. Maar

daarvoor zijn wel een indicatie, respectievelijk veroordeling nodig." De mannen in de containerwoningen zullen daar overigens hooguit vier jaar kunnen blijven; in de Houthaven is een groene en autoluwe woonwijk gepland.

Verdwenen idealen

De idealen en illusies zijn verdwenen, lijkt de conclusie, de aanpak is nuchterder en er wordt geprobeerd voor verschillende probleemgevallen verschillende oplossingen te zoeken. Wat moet er vooral veranderen? vraagt ik Jaap Fransman tenslotte. "Het besef hoe dun de grens is," antwoordt hij. "Verlies van werk, echtscheiding, dood of een andere ramp in het gezin, het zijn gebeurtenissen die - vaak in combinatie met drank - leiden tot verlies van de greep op het eigen leven en tot uitstoting uit de eigen sociale omgeving. Dat kan iedereen gebeuren. We zullen altijd een plek moeten bieden aan mensen met wie het mis is. En die hulp moet zonder cynisme, zonder afstomping worden gegeven. Het verschijnsel van probleemgezinnen, van alleenstaande 'overlastgevers', dat hoort helaas bij de grote stad." ■

J. Lakmaker is journalist.

Met dank aan Peter Kempers en Mark Rikers, medewerkers van HVO-Querido.

Voor dit artikel is gebruik gemaakt van het boek *Geschiedenis van de onmaatschappelijkheidsbestrijding in Nederland 1914-1970*, Adrianna Dercksen en Loes Verplanke, Meppel, 1987. Over Asterdorp en Zeeburgerdorp verscheen eerder een artikel in *Ons Amsterdam* van januari 1991. Over de onmaatschappelijken in Nieuw-West werd gepubliceerd in *Ons Amsterdam* van april 1999.